

УДК : 811.161.2+811.111'

КОРЕКТНЕ ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Діброва Валентина Анатоліївна

кандидат філологічних наук,

Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

ORCID:0000-0002-4542-0098

valuscha1982@ukr.net

Надіслано:

28.10.2020

Рецензовано:

12.11.2020

Прийнято:

16.11.2020

У статті розглядається категорія заперечення в дипломатії, що є однією з найважливіших галузей діяльності, яка визначає ключові сторони міжнародних відносин. Вперше досліджено засоби коректного використання категорії заперечення у міжкультурному спілкуванні. Знання особливостей і навіть стилів комунікації, притаманних різноманітним національним спільнотам, необхідні передусім фахівцям із соціальних зав'язків, журналістам, спеціалістам з реклами, піару, бізнесменам, перекладачам, працівникам туристичної галузі та ін. Маючи уявлення про те, що представники інших національних культур по-різному сприймають завдання спілкування, по-різному зчитують/декоднують повідомлення при спілкуванні, можна запобігти багатьом ситуативним непорозумінням на ґрунті міжнаціональних відмінностей. Міжкультурний аспект актуалізує зіставлення тих засобів офіційно-ділового спілкування носіїв різноманітних мов, які властиві для кооперативної стратегії спілкування і сприяють попередженню конфліктної комунікативної ситуації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; категорія заперечення; офіційно-діловий дискурс; конфліктна ситуація.

Dibrova Valentyna, Ph.D. in Philological Sciences, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Correct Use of the Objection Category in Intercultural Communication

The article is devoted to the study of the objection category in diplomacy as one of the most important spheres of activity, which defines the key parties of international relations. Means of correct use of the objection category in intercultural communication have been investigated for the first time. Knowledge of the peculiarities and even styles of communication inherent in different national communities is needed first of all by social communication specialists, journalists, advertising specialists, PR, businessmen, translators, tourism industry workers and

others. Being aware that representatives of different national cultures perceive communication tasks differently, read/decode messages in communication differently, many situational misunderstandings based on ethnic differences can be prevented. The intercultural aspect actualizes the comparison of those means of official and business communication of speakers of different languages, which are peculiar to the cooperative communication strategy and contribute to the prevention of conflict communicative situation.

Key words: intercultural communication; objection category; official-business discourse; conflict situation.

Диброва Валентина Анатольевна, кандидат филологических наук, Киевский национальный университет культуры и искусств, г. Киев, Украина

Корректное использование категории отрицания в межкультурной коммуникации

В статье рассматривается категория отрицания в дипломатии как одной из важнейших отраслей деятельности, определяет ключевые стороны международных отношений. Впервые исследованы средства корректного использования категории отрицания в межкультурной коммуникации. Знание особенностей и даже стилей коммуникации, присущих разным национальным сообществам, необходимы прежде всего специалистам по социальным коммуникациям, журналистам, специалистам по рекламе, пиару, бизнесменам, переводчикам, работникам туристической отрасли и др. Имея представление о том, что представители разных национальных культур по-разному воспринимают задачи коммуникации, неодинаково считывают/декодируют сообщения при общении, можно предотвратить многие ситуативным недоразумением на почве межнациональных различий. Межкультурный аспект актуализирует сопоставления тех средств официально-деловой коммуникации носителей разных языков, которые свойственны для кооперативной стратегии общения и способствуют предупреждению конфликтной коммуникативной ситуации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация; категория отрицания; официально-деловой дискурс; конфликтная ситуация.

Вступ

Професійна дипломатія стає інструментом міжкультурної комунікації. Таким чином, міжкультурна комунікація і є дипломатія в широкому сенсі цього слова, дипломатія, яка вершиться як державними та міждержавними дипломатичними структурами, так і недержавними акторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Актуальність статті полягає в сучасних умовах. Суспільно-політична лексика та політична коректність набувають особливого значення, виступаючи як засіб пропаганди та посідаючи вагоме місце в термінологічній системі англійської мови, зокрема засобів використання категорії заперечення, тому викликають значний лінгвістичний інтерес у зв'язку зі зростанням ролі та динаміки політичної комунікації.

Онтологічне значення і функціональна активність категорії заперечення, яка знаходить своє вираження в системах усіх природних мов, дає дослідникам підстави відносити заперечення до мовних універсалій (Л. Бархударов, В. Бондаренко, А. Вежбицька, О. Єсперсен, А. Паславська, В. Ярцева та ін.) як таких функціонально-семантичних утворень, що зумовлені, з одного боку, прагненням людини до диференціації (насамперед, шляхом заперечення) явищ буття і відображення цього процесу в мові, а з іншого, – у різних ситуаціях спілкування мають національно-культурну специфіку (Paslavska, 2007).

Способи уникнення непорозумінь на культурному ґрунті у спілкуванні з іноземцями досліджує міжкультурна комунікація. Успішність міжкультурного спілкування залежить не лише від знання мов і національних особливостей. Мова є лише необхідною передумовою комунікації, важливу роль у якій відіграє відчуття стилю, загального настрою спілкування, що притаманні певній культурі. Більшою мірою це стосується відчуття стилю комунікації.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає в дослідженні успішності міжкультурного спілкування, яке залежить не тільки від знання мов і національних особливостей, а і від правильного використання категорії заперечення з метою уникнення конфліктної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз проблем освоєння чужої культури, культурного шоку і акультурації поставив перед дослідниками закономірне питання про цілеспрямоване навчання, про підготовку людини до життя в чужій культурі і до міжкультурної взаємодії. Для цього, як вважає один з найбільших фахівців з міжкультурної комунікації М. Беннет, потрібно розвинути у людини міжкультурну чутливість (Bennet, 1998). Тому в його моделі освоєння чужої культури акцент робиться на чуттєвому сприйнятті і тлумаченні культурних відмінностей. Це і є міжкультурна чутливість. Людям важливо усвідомити не подібність між собою, а відмінності, тому що всі труднощі міжкультурного спілкування виникають саме через неприйняття міжкультурної різниці.

Значний вплив на міжнародні відносини здійснює масова комунікація. Цей вид спілкування принципово змінив інформаційну ситуацію в усіх країнах світу, надавши можливість жити єдиним життям не лише окремій державі,

а й людству загалом. Світ стає інформаційно єдиною структурою, залишаючись соціально різним. Підтримує цю інформаційну єдність зростання прошарку населення, що бере участь у міжнародних контактах.

З огляду на це твердження, особливий інтерес становить одна з комунікативних ситуацій, що є надзвичайно делікатною стороною офіційно-ділового дискурсу – *заперечення*. Це одна з форм мислення людини, що засвідчує високий рівень роботи її свідомості в осягненні явищ буття, є однією з найважливіших мовних категорій, без використання засобів якої нині неможливо уявити повноцінне людське спілкування будь-якою мовою. Висловлення, які містять інформацію із запереченням, часто зустрічаються у різних функціональних стилях мови, є константою у комунікативних сферах. Незважаючи на те, що проблематику заперечення вже досить детально опрацьовано, вона залишається актуальною, оскільки сучасний розвиток мовознавства, найновіші досягнення в лінгвістиці тексту, когнітивістиці, комунікативних жанрах відкривають перспективи та нові аспекти аналізу категорії заперечення.

Зростання інтересу до сфери ділового спілкування насамперед зумовлене сучасними тенденціями соціально-політичного розвитку країни, розширенням її міжнародних контактів, активною інтеграцією до світового економічного простору. Ці фактори актуалізують необхідність дослідження особливостей реалізації заперечення в офіційно-діловому спілкуванні представників різних лінгвокультур. Оскільки українська ділова комунікація розвивається під відчутним впливом відповідного функціонального стилю англійської мови, яка свій статус мови міжнародного спілкування поширює й на сферу ділового спілкування, видається доречним і своєчасним зіставно-типологічний аналіз особливостей мовних і мовленнєвих засобів вираження заперечення в англійському офіційно-діловому дискурсі. Підстави для такого дослідження вбачаємо в особливостях ділового мовлення як одного з функціональних варіантів англійської і української літературних мов, у його визначальних когнітивно-дискурсивних характеристиках, у типологічних відповідностях мовних і екстралінгвістичних факторів, що зумовлюють ці особливості.

Яскраво вираженим фактором у швидкому прискоренні прогресу універсального способу життя є стрімке поширення англійської мови. Вона є найбільшим агентом гомогенізації, тією хвилею, за допомогою якої передається будь-яка культура. Оскільки англійська стає основним міжнародним засобом спілкування, то наслідки цього явища очевидні: культури англомовних країн будуть домінуючими і впливовими в усьому світі.

Протягом останнього десятиліття у мовознавстві спостерігається зростаючий інтерес до лінгвістичного аналізу спеціальної лексики окремих галузей знань: від авіації і архітектури до екології та фінансів. Дипломатія є

однією з найважливіших галузей діяльності, яка визначає ключові сторони міжнародних відносин. Саме тому дипломатичний документ як об'єкт лінгвістичного дослідження становить інтерес з точки зору розуміння міжнародного тексту, покликаного відіграти певну роль у політиці держави.

Особливо обережним доводиться бути професійному дипломату у виборі і побудові речень при використанні заперечень.

По-перше, це пов'язано з тим, що дипломату максимально важливо «зберегти своє обличчя» (П. Браун, Р. Лакофф), оскільки він представляє державу, а також зберегти своїх прихильників і придбати нових.

На рівні мови політична коректність забезпечується в більшості випадків за допомогою евфемії (грец. Ευφύμη – «благоречіє»), тобто заміни непристойних або недоречних слів і виразів на нейтральне за змістом і емоційним забарвленням слово або описовий вираз. Найчастіше політично коректні одиниці зустрічаються в публічних виступах чи текстах газет, журналів, але з часом найбільш популярні приживаються і в розмовній мові.

Слова і вирази, які запобігають расовій та етнічній дискримінації

Цей вид дискримінації носить назву *Racism* в англійській мові. Цю групу слів згадуємо насамперед, коли йдеться про політичну коректність. Але лексика, яку належить до цієї групи, давно вже вийшла за межі відомих більшості *Afro-American* замість *Negro*. За аналогією, чорношкірих мешканців інших країн почали називати *Afro-Brazilian* тощо. Що стосується інших національностей, то в Америці слово *Indian* тепер прийнято замінити фразою *indigenous person*, тобто місцевий житель або *Native American* – корінний американець. Також, коли мова йде не про морозиво, а про людину, то слід вживати *Native Alaskan*, проте *Eskimo*.

Термін *Hispanics* став популярний в США в 1970-х рр. Так називали латиноамериканців. Оскільки тепер це слово асоціюється з незаможними верствами суспільства, деякі люди застосовують вислови: *Latino/Latina* (американець латинського походження), *Chicano/Chicana* (американець мексиканського походження), *Spanish American* (американець мексиканського походження).

Слова і вирази, які запобігають дискримінацію за статевою ознакою

Популярність феміністичного руху спровокувала підвищена увага до повсякденної мови. Феміністки звинуватили англійську мову в сексизмі. З англійської *sexism* – дискримінація за статевою ознакою. Наявність в англійській мові більшої кількості форм чоловічого роду стало темою багатьох дискусій. Головною мішенню для зятятих захисників жіночих прав стали слова з компонентом *man*. Замість *policeman*, *businessman* стали вживати *policewoman* або *businesswoman*. Дійшло навіть до розмов про заміну *woman* на *womtyn*, все, щоб позбавитися від ненависної частинки. Згодом і ці заходи вважають

недостатніми і почалися активні пошуки нейтральних виразів. Саме з цієї причини деякі намагалися замінити *stewardess* (- *ess* – суфікс жіночого роду) на *flight attendant*. І навіть відмінність між *waiter* і *waitress*, адже краще вжити безлике *waitron*? Коли більшість вищезазначених прикладів справедливо викликають непорозуміння і так і не прижилися в мові, то деякі зміни з приводу займенників стали звичною справою. Коли пропозиція *If a person wants to study language, he must work hard* не викликало ніяких сумнівів, то тепер правильний варіант буде звучати: *If a person wants to study language, he or she must work hard*. У письмових комунікаціях часто використовується скорочений варіант: *s/he*.

Слова і вирази, які запобігають дискримінації людей з обмеженими можливостями

У англійській мові цей вид дискримінації носить назву *Ableism*. Термін можна розшифрувати як сукупність стереотипів, які позбавляють людей з певними фізичними вадами можливості повністю реалізувати свій потенціал. В англійській мові політкоректні висловлювання цієї групи утворюються за допомогою префікса – *challenged*. Ця морфема починає витіснити колись цілком прийнятні *handicapped or disabled*, адже останні підкреслюють повну відсутність тієї чи іншої фізичної можливості у людини.

Наприклад, *physically-challenged* замість *disabled*, *visually-challenged* замість *blind*. Втім, дуже активне використання цього префікса призвело до появи абсурдних виразів, таких як:

- *metabolically challenged – dead* (мертвий);
- *generationally challenged – old, young* (молодий чи старий, залежно від конкретної ситуації);
- *conversationally challenged – boring* (нудний);
- *folically challenged – bald or balding* (лисий або той, хто лисіє);

Політична коректність викликає досить неоднозначну реакцію громадськості. Усе частіше це мовне явище стає предметом насмішок. Тут не можна не згадати книгу Джеймса Фінна Гарднера «*Politically Correct Bedtime Stories: Modern Tales for Our Time and Life*». Автор переписав усім відомі казки політкоректним мовою. «Трое поросят», «Попелюшка», «Червона Шапочка», «Білосніжка», «Джек і бобове зерно» – це далеко не повний перелік «виправлених» історій. Тут вовк – це хижий імперіаліст-гнобитель (*carnivorous imperialistic oppressor*), сестри Попелюшки мають настільки нестандартною зовнішністю, що здатні зупинити годинник (*differently visaged enough to stop a clock*), а Білосніжка страждає від того, що є вдалою мішенню для дискримінації за кольором шкіри (*a fortunate target of colorist thinking*).

Аналіз дипломатичного інтерв'ю показав, що в мові дипломатів заперечення використовується специфічно: воно вживається для підкреслення не тільки негативного ставлення до «чужого», але й позитиву до «свого».

У разі використання заперечення для підкреслення позитивності «свого» найбільш типовим варіантом є традиційне граматичне заперечення: допоміжне дієслово + not. У цьому випадку заперечення відноситься до того, чого не слід робити: *Maybe there was a time in American history when we were that powerful and we could tell other countries what to do all the time and who to name to be – national commissions, but we are certainly not trying to do that in our relationship with Russia today.*

Процес ділової комунікації неможливо уявити без заперечних мовленнєвих дій. Відмова, що цілеспрямовано виражає заперечно-негативну реакцію мовця, репрезентує опозитивні відношення «ствердження» – «заперечення» через наявність різниці в інтерпретації комунікантами денотативної ситуації. Заперечні мовленнєві дії є реакцією мовця, що функціонує через складні процеси у свідомості, результатом яких є його актуальні установки. Установка конфлікту втілюється в основні заперечні інтенції незгоди, заперечення, заборони та відхилення, які у свою чергу реалізуються певними іллокутивними потенціалами. Іллокутивна сила відмови здійснює засновану на заперечних установках мовця реакцію санкціонального плану на висловлений проспективним актом пропозиційний зміст або іллокуцію мовця з метою відхилення та забезпечується розглядом мовленнєвого акту відмови у певному контексті на основі конвенцій певної мови.

Функціонування висловлювання відмови визначається, насамперед, актними критеріями, що відображають структурно-функціональні параметри його варіативності. Фактор наявності/відсутності того чи іншого індикатора іллокутивної сили відмови, а також врахування форми, змісту, характеру і умов прояву мовленнєвої дії у складі дискурсу дають можливість визначити основні варіанти оформлення мовленнєвого акту відмови: перформативну, пряму, непряму експліцитну та імпліцитну форми. Вибір варіанта для найбільш адекватного реагування здійснюється у результаті синтезу інтенцій, особливостей особистості мовця, соціальних і ситуативних факторів.

При продукуванні незгоди інтенція мовця полягає у тому, щоб дати адресату зрозуміти, що він спростовує запропоновану послугу/прохання/запрошення тощо. Інтенція відхилення може бути зовнішньою (тобто апелювати до зовнішньої по відношенню до мовця інстанції чи об'єктивної причини) або внутрішньою (вказувати на вмотивоване індивідуальними бажаннями мовця нездійснення пропозиційного змісту). Основна інтенційна установка «відхилити пропозицію комунікативного партнера» іноді супроводжується імпліцитними інтенційними мотивами враження партнера, використання власного становища або ствердження особистої влади, припинення недоречного процесу, небажання продовжувати незмістовну розмову, збереження недоторканості внутрішнього світу мовця.

Тема в секвенціях мовленнєвих актів з незгодою міститься не у внутрішньому задумі того, хто відповідає (не у незгоді як реактивному акті), а в ініціюючій репліці, оскільки автор незгоди говорить відповідно до пропозиційного змісту попереднього висловлювання.

Специфіка відмови полягає в секвенційно заданому реактивному статусі, що зумовлює усунення з її наслідків реактивних мовленнєвих актів. З цієї ж причини очікуваними адекватними реакціями на незгоду вважаються ініціальні/продовжувальні акти зречення мети або наполягання, які втілюються в певних тактиках продовження діалогу: зміні або трансформації теми, проханні про пояснення причин незгоди, дискусії, непрямому повторенні акту-стимулу через аргументування.

Відтак важливим компонентом ділового спілкування є проблема *конфлікту*. Термінолексема «конфлікт» (від лат. *conflictus* – сутичка) використовується на позначення тертя протилежних тенденцій у психіці окремої людини або у взаєминах двох і більше людей, а також різних груп, соціальних об'єднань, зумовлене розбіжностями у поглядах, позиціях, інтересах. Успішне розв'язання будь-якої конфліктної ситуації вимагає знань щодо природи, сутності, шляхів подолання кризових ситуацій, вміння застосовувати на практиці дієві способи поведінки, відповідні технології дій. Конфлікт як вузол проблем, що потребують нагального вирішення, власне, і є тією основою, на якій шляхом розв'язання конфліктних ситуацій відбувається розвиток і вдосконалення взаємостосунків.

Оскільки уже за своєю природою конфлікт передбачає сутичку різних (найчастіше – прямо протилежних) точок зору, світоглядних позицій, відмінних уявлень, ціннісних преференцій, естетичних уподобань тощо, цілком природним видається актуалізація у процесі конфліктного мовленнєвого (у тому числі й як діалогічного) спілкування семантики згоди-незгоди, прийняття-заперечення, схвалення-спростування, що найчастіше набуває форми неприймання одним учасником спілкування пропозиції іншої сторони. Відтак конфлікт проявляється у формі гострих суперечностей між комунікантами, для якого властиве пряме, нерідко агресивне спростування істинності змісту пропозицій протилежної сторони (Paslavska, 2006).

Висновки

У результаті проведеного дослідження, виявлено, що використання категорії заперечення в міжкультурній комунікації, формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах та життєвих ситуаціях на нинішній день є актуальним і перспективним для подальшого дослідження.

Часто у міжкультурній комунікації мовчання, паузи або їх відсутність є проявом національних комунікативних стилів. Наприклад, мовці східних країн схильні більше слухати співрозмовника, вони не висловлюють заперечення відкрито, для них є неприйнятним вступати в дискусію з гостем. Паузи і мовчання, в свою чергу, є обов'язковими складниками їхнього спілкування (Leontovich, 2007; Manakin 2012).

Таким чином, щоб досягти порозуміння у міжкультурній комунікації недостатньо лише знання іноземної мови. Мовці мають знати, усвідомлювати та застосовувати інші важливі складники успішного комунікативного процесу. Дуже важливо не лише знання мови, але й те, що в неї вкладає людина під час спілкування.

References:

1. Bennet, M. (1998). *Basic concepts of intercultural communication. Selected Readings*. Yarmouth.
2. Boldurev, N. N. (2000). *Kognitivnaja semantika* [Cognitive semantics]. Tambov: Tambov University Publishing.
3. Hryhorev, B. V. (2008). *Mezhkulturniy kommunykatsiy* [Intercultural Communication]. Moscow: Petropolys.
4. Leontovich, O. (2007). *Vvedenie v mezhkulturnuyu kommunikatsiyu* [Introduction in Intercultural communication]. Moscow: Gnozis.
5. Manakin, V. M. (2012). *Mova i mizhkulturna komunikatsiia* [Language and Intercultural communication]. Kyiv: Akademiia.
6. Muraveva, N. V. (2002). *Yazyik konflikta* [The language of the conflict]. Moscow: MEI Publishing.
7. Paslavska, A. Y. (2006). *Zaperechennia ta sfery yoho dii: semantyka, syntaktyka, prahmatyka, prosodyka* [Objections and spheres of its action: semantics, syntax, pragmatics, prosody]. D.Ed. Taras Shevchenko National University of Kyiv.
8. Selivanova, E. A. (2000) *Kognitivnaya onomasiologiya* [Cognitive onomasiology]. Kyiv: Fitosotsiotsentr.